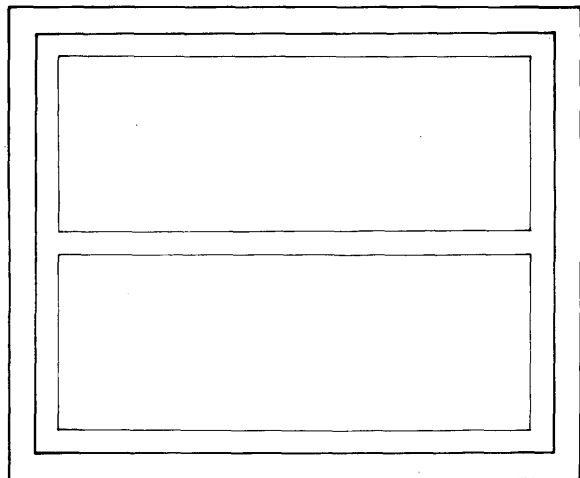

A BALÁCAI X. ÉPÜLET KUTATÁSA; ŐSKORI LELETEK AZ I. ÉPÜLETNÉL

A X. épület feltárására 1926. okt. 16. és nov. 16. közt került sor. Rhé Gyula így irt az akkori ásatásról: „Az egyik épület területe 185 m², ebből a belső világosságra 151 m² jut, amely megszakítás nélküli nagy terem. A falak mentét légvezető fűtőcsatornák övezik, a rövidebb csatornák középrészét a hosszabb oldalakkal párhuzamosan futó légcsatorna köti össze. A falfelületeken az egykori beágyazott úrtéglák helye több részleten kimutatható. A falak egy része — különösen az ékebb fekvésű keleti részen — a régi felszínig, sőt helyenként azon alul is ki volt bontva.”¹

Rhé Gyula tehát a főépülettől DNy-i irányban, attól 16 m-re egy 15 x 12 m-es téglalap alakú, egyhelyiséges épületet talált, amelynek falai mentén, valamint hossz tengelyében fűtőcsatornák futnak.

1. ábra. Rhé Gyula alaprajza a balácai X. épületről.
Abb. 1. Grundriss des Gebäudes X. Baláca von Gy. Rhé

Előzőleg 1912-ben már a főépület előtt ásott kutatóárokban rábukkantak az épület falaira, amikor az I. épülettől számított 20. és 64. m között 5 párhuzamos fal került napvilágra² (a 38. oldal 2. ábráján csak 4 szerepel). A két legközelebbi mindenképpen épületünkhöz tartozott.

A nagyméretű, egy helyiségből álló épületet a pogánytelki II. épülettel hozta összefüggésbe Rhé

Gyula, és annak analógiájára képzelte el a funkcióját: „Ottan a leletek alapján (vallásos rendeltetésű fogadalmi tárgyak ólomból) templomot sejtettünk. Itt irányjelző apróbb leleteink sem lévén, csakis valamely nagyobb, gyülekezésre alkalmas középületre gondolhatunk, anélkül, hogy közelebbi rendeltetésére reámutathatnánk.”³

Jelenleg nem rendelkezünk olyan adattal, ami megerősítené ezt a véleményt.

Az újabb ásatások részben módosítják Rhé Gyula eredményeit. 1980-ban vízvezetéki árok ásása közben napvilágra került az egyik K—Ny-i irányú fűtőcsatorna, addig ismeretlen elágazásokkal.

1983-ban indult meg az újabb feltárás a 3 éve talált fűtőcsatornához igazodva. Jelenleg feltáratlan még az épület D-i vége, az É-i, Ny-i és K-i fal helye ismert már.

Jelentősen módosult az épület méreteiről való ismeretünk: a Rhé Gyula által feltárt 15 x 12 m-es helyiséghez K-ról csatlakozik még egy 10 x 6 m-es másik helyiség. Az épület magával nem azonos falazása miatt későbbi hozzáépítésre kell gondolnunk. A falak kívül-belül vakoltak, falfestménytöredéket azonban csak az ÉK-i sarkon kívül találtunk nagyobb mennyiségben. Ugyanitt Rhé Gyula is talált hasonlót.⁴ A töredékek fehér alapon vörös csikosak.

Mindkét helyiséget terrazzopadló borítja. Az 1. helyiség terrazzóját megújították olyan módon, hogy a meglévőre rákenték az új réteget.

A nagyobbik helyiség terrazzopadlójának épen maradt részeit gerendalenyomatokat őrző vesszőlenyomatot vakolatomladék borítja. A legépebb részen jól kivehetők a gerendahelyek és köztük a vesszőlenyomatot darabok. Nagyjából K—Ny-i irányban fekszik ez az omladék. Tekintettel a helyiség nagy méretére, valószínűnek látszik, hogy belső osztófal volt, azonban nem találtuk meg az alapozását. Az sem kizárható, hogy ez az omladék tulajdonképpen a K-i fal omladéka, annak falazásában ugyanis gerendahelyeket találtunk. Ennek ellentmondani látszik, hogy a faltól távol is megtalálható az omladék.

A fűtőcsatornák száma eggyel több az 1. helyiségben, mint amit Rhé Gyula említ, és helyzetük sem felel meg az alaprajzon feltüntetettnek. A 3 hosszanti csatorna megfelelő helyen van, azonban a rövidebbek közül csak a K-i fal melletti található ott. Két ismeretlen, É—D-i irányú fűtőcsatornát találtunk még, mindkettőt a helyiség belsejében. A falakkal nem párhuzamosak, irányuk a középső csatornába való csatlakozásnál megtörik. A Ny-i

fal mellett azonban nem volt fűtőcsatorna, bár Rhé Gyula feltüntetett egyet az alaprajzon.

Elszórta fekvő néhány nagyobb vörös kőlap a helyiség belsejében, csatorna fedőlapjai lehettek Ilyeneket Rhé Gyula is említ.⁵ A hosszanti irányú csatornák alján nagyjából négyzet alakú lenyomatokat figyeltünk meg, oszlopok helyeit. Egy szabálytalan, nagy kövekből, továbbá egy téglából rakott oszlopot eredeti helyén találtunk meg a csatornában.

A 2. (hozzaépített) helyiségben két rövid fűtőcsatornára bukkantunk, irányuk nem azonos a többivel. Egyelőre tisztázatlan még, hogy hogyan csatlakoznak az épület magjának fűtőrendszeréhez.

A leletanyag az épület belsejében feltűnően szegényes, csupán a falakon kívüli omladékokban került elő jelentősebb mennyiségben. Értékelésére a restaurálás után kerülhet sor. Az épület K-i felét az Árpád-korban újra lakták, mint a terrazzopadlóba mélyedő cölöplyukak is bizonyítják. Itt a leletanyag szinte kizárólag ebből az időből származik.

Az épület feltárását a következő években folytatjuk.

ÖSKORI LELETEK AZ I. ÉPÜLET KÖRNYÉKÉN

Rhé Gyula igen szűkszavú az előkerült őskori leleteket illetően. Azt írja: „A kémárkok alján

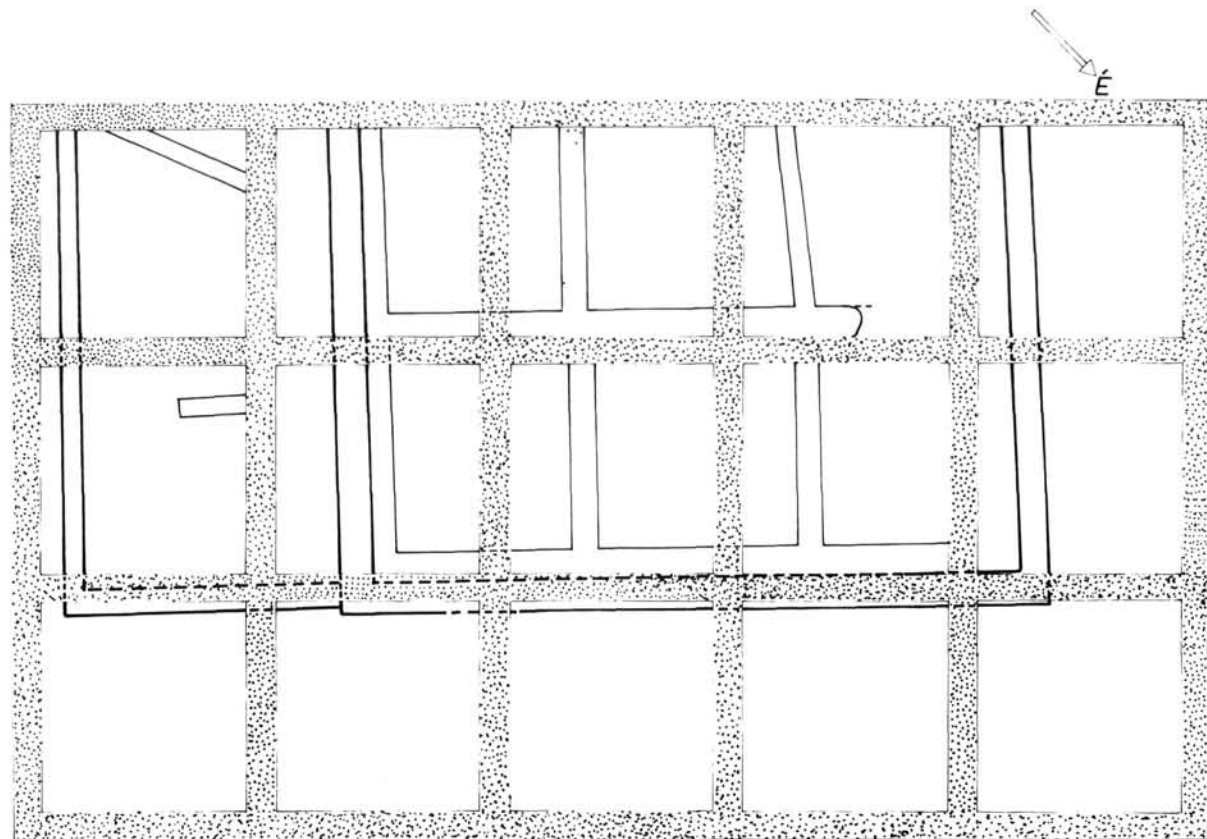
elég gyakori a kőpenge, vakaró és pattogatás nyomát megőrző kvarcdarab; ugyancsak a római kultúrréteg alatt fordultak elő kerek tűzhelyek és ezek közelében az e vidéken jellegzetes bronzkori mészbetétes edénytöredékek.”⁶ Mára csupán néhány kovapenge maradt meg az akkori anyagból.

Banner János Rhé Gyula szóbeli közlésére hivatkozva csipettdíszes cserepeket említ Balácáról.⁷ A leírás alapján késő neolitikus kerámiáról lehet szó.

Az 1976 óta folyó feltárás során perióduskutatás közben gyakran találtunk őskori leletanyagot, többségében neolitikusait és késő bronzkorit. A két korszak településének határa még ismeretlen, a későbbi kutatások során várhatóan az őskori kultúrréteget is megtaláljuk a II. és a X. épület alatt.

A legtöbb gödröt az I. épület D-i, de főként É-i és K-i frontja előtt találtuk, ahol nagyobb szabad tér állt a kutatás rendelkezésére.

Kronológiai szempontból igen fontosak az eddig feltárt neolitikus gödrök, ugyanis a középső és a késő neolitikum fordulójának a megyében eddig még ismeretlen anyagát képviselik. A gödrök viszonylag csekély mélységűek, aljuk lapos, átmérőjük 150—200 cm. Közülük az egyik leggazdagabb az 1980-ban ázott szennyvíztartály árkának „B” gödre a főépülettől D—DNY-i irányban. A leletanyag nagy része festett: vörös, illetve vörös-sárga színű, a Zseliz kultúra jellegzetes kerámiája. A karcolt sávok festése mellett megjelenik a karcolás nélküli festés is vörös alapon sárga meghatá-

2. ábra. A balácai X. épület eddig feltárt része

Abb. 2. Der freigelegte Teil des Gebäudes X. von Balácsa

rozhatatlan foltok formájában.⁸ Emellett több olyan jelenséggel találkozunk még, amelyek a középső neolitikus díszítőelemek felbomlását tükrözik: rendetlenül karcolt többsoros vonalköteg a korábbi fegyelmezett karcolás helyett, a díszítetlen, vékony falú kerámia gyakorisága, valamint az edényforma megváltozása, az S alakban ívelt peremek előtérbe kerülése. Hasonló ez a folyamat ahhoz, ami a területünknel jobban kutattott szlovákiai lelőhelyeken is lejátszódott.⁹ Ugyanennek az időszaknak a leletanyaga a K-Dunántúlon már ismert.¹⁰ A Zseliz kultúrának ez a periódusa átmenetet alkot a Lengyeli kultúrához. A „B” gödör datálását megerősíti, hogy sem ott, sem másutt a villa területén kottafejes kerámiát nem találtunk, ezzel szemben a középső neolitikus lelőhelyeken vegyes a leletanyag a megyében.¹¹

Az épület É-i frontja előtti gödrök anyaga valamivel későbbi, már a kialakuló Lengyeli kultúrába sorolható. A kerámia összetétele, égetése, soványítása nagyon hasonló a „B” gödörben talált kerámiához, eltérés a díszítésben tapasztalható: végleg eltűnik a karcolás, a festés pedig módosul. A korábbi határozatlan körvonalú foltokkal szemben sávós vörös festést találunk, néha keskeny fehér csíkokkal. A sárga szín igen ritkává válik.

A balácai neolitikus leleteknek a középső és a késő neolitikum fordulójára való keltezését megerősítik azok a csillag alakú tárgyak, amelyeket a főépület területén találtunk. Bicskei párhuzamaik alapján a Vinča B₂—C időszakot jelzik.¹² Ez az az időszak területünkön, amely eddig szinte teljesen ismeretlen volt. Ez a körülmény adja a balácai neolitikus leletek jelentőségét. A kottafejessel kevert zselizi kerámia, valamint a Lengyeli kultúra III. periódusa eddig is kutatott volt megyénkben, de a közte levő időszak csupán most kezd körvonalazódni.

A neolitikum és a késő bronzkor közé eső időből kevés leletünk van. Rézkori kerámiát az ásatás területéről még nem ismerünk, a topográfiai terepbejárásból származó cserepek azonban vannak a múzeumban.¹³ A bronzkor elejéről egyetlen beleltározott töredékünk van, felszíni lelet.¹⁴

Rhé Gyula balácai őskori leleteket említve középső bronzkori telepről írt¹⁵ pontos helyét azonban nem határozta meg. Feltehetően a mai ásatási területtől D-re keresendő. A jelenlegi feltárás során az I. épület ÉNy-i sarkában került elő néhány mészbetétes cserép.¹⁶ 1958-ban ajándékként került a múzeumba egy Balácáról származó mészbetétes töredék, közelebbi lelőhelye ismeretlen.¹⁷

Az őskori anyagban mennyiségét tekintve a késő bronzkori a legjelentősebb. Ez nem meglepő, hiszen vidékünkön az Urnamezős kultúra településsűrűsége igen nagy.¹⁸ A főépület területén és közvetlen környékén számos késő bronzkori gödört találtunk. Legtöbbet a K-i oldalon, de az É-i udvarban is volt néhány. Sikertelennek bizonyult a bronzkori és a neolitikus településterület elkülönítése, ugyanis körülbelül azonos arányban találhatók a két időszak objektumai a kutatott területen.

A gödrök kis átmérőjűek, mélyek, faluk egyenes, ritkább a méhkas alakú. Házat eddig nem találtunk még a római építkezések során meg nem bolygatott területen sem, de itteni létüket igazolják azok a gödrök, amelyek 1-1 ház leégett omladékát tartalmazták. A leletanyagot a vastag falú, fényezett felületű, díszítetlen, apró kerámiatöredékek tömege jellemzi. Turbántekercses és facettált peremek fordulnak elő nagy számban, továbbá kannelurázott hasú oldaltöredékek, ujjbenyomással tagolt bordák, kiöntőcsöves és perem fölé emelkedő fülű töredékek. Figyelmet érdemel az I. épület udvarán talált gödör: alján egy nagy urna darabjai feküdtek, szinte sorban elhelyezve. Ugyanitt gúla alakú szövőszéknehezéket is találtunk.

Egyetlen féMLELETÜNK a korból egy kettős kónikus fejű tü. Igen elterjedt forma, elsősorban a HA időszakban élt, de megtalálható a HB-ben is.¹⁹

A La Tène időszakból nem rendelkezünk említésre méltó leletanyaggal, csupán egy késő kelta grafitos edény perem- és oldaltöredékével.²⁰

A további feltárások során az épület környékéről még igen jelentős mennyiségű őskori leletanyagra számíthatunk, mint a legutóbbi idők földmunkái bizonyítják.

JEGYZETEK

Rövidítések — Abkürzungen

AÉ = Archaeologiai Értesítő
 Évi Jel. = A Veszprémvármegyei Múzeumi Bizottság
 és Múzeumegylet Együttes Évi Jelentése
 MRT = Magyarország Régészeti Topográfiája, 2. Veszprémi járás
 SA = Slovenska Archeologia
 VBM = Veszprémi Bakonyi Múzeum

1. Évi Jel. 1926—27. 6.
2. RHÉ Gyula: Baláca. Veszprém, 1912. 54.
3. RHÉ Gyula: Újabb ásatások eredményei Balácán. Évi Jel. 1927—28. 51.
4. Évi Jel. 1927—28. 53.
5. Uo. 50.
6. Uo. 53.
7. BANNER János: Adatok a körömmel diszitett edények kronológiájához. AÉ 1929. 32.
8. Leltári száma: VBM 80.2.19., 80.2.41.
9. Ilyen lelőhelyek: Dvory nad Žitavou, Horné Lefantovce, Výchapy-Opatovce, Vélký Grob, Bajč stb. . .

- PAVUK, J.: Anteil des Želiezovce-Typus and der Genesis der Lengyel-Kultur. Studijné Zvesti, 17. 1969. 348.
- PAVUK, J.: Grab der Želiezovce-Typus in Dvory nad Žitavou. SA XII/1. 1964. 5—68.
- PAVUK, J.: Chronologie der Želiezovce Gruppe. SA XVII/2. 1969. 269—359.
- PAVUK—ŠÍŠKA: Neolitické a eneolitické osídlenie Slovenska. SA XIX/2. 1971. 360.
10. KALICZ N.—MAKKAY J.: A neolitikus Sopot-Bicske kultúra. AÉ 1972. 3—14.
  11. MRT 2. kötet 10 lelőhelyéből 7 ilyen.
  12. MAKKAY J.: A Vinča kultúra sajátos agyagtárgya. Alba Regia, 8/9. 1968—69. 9—20.
  13. MRT 2. kötet: 34/12., 15., 52/3. lelőhely.
  14. Uo. 34/12. lelőhely.
  15. Évi Jel. 1926—27. 7., 1927—28. 53.
  16. Leltári száma: 81.65.39.—40.
  17. Leltári száma: 58.7.1.
  18. MRT 2.: 59 lelőhely.
  19. PATEK E.: Die Urnenfelderkultur in Transdanubien. Archeologia Hungarica, XLIV. 1968. 88.
  20. Leltári száma: 82.1.1510.

JUDIT REGENYE

DIE FORSCHUNGEN DES GEBÄUDES X. IN BALÁCA; FUNDE AUS DER URZEIT BEIM GEBÄUDE I.

Die ersten Ausgrabungen hat man am Gebäude X. zu Baláca zwischen dem 16. Oktober und dem 16. November 1926 begonnen. Die neuen Ausgrabungen hat man im Jahre 1983 begonnen. Zu dieser Zeit haben wir da den dazu gehörenden 10 x 6 m grossen Raum gefunden. Im früheren Innenraum fanden wir Balken- und Rutenabdrücke an den Mörtelstücken.

Bei der im Jahre 1976 begonnenen Ausgrabung am Gebäude I. haben wir öfters Funde aus der Neolithik und Spätbronzezeit gefunden. Darunter spielt vor allem eine bedeutende Rolle der Fund aus der neolithischen Zeit, da der der einzige Fund im Veszprémer Komitat ist, der aus der Zseliz-Kultur stammt.